

DİLEK ZAPTÇIOĞLU
“Yeterince Otantik Değilsiniz Padişahım”

DİLEK ZAPTÇIOĞLU 1960 İstanbul doğumlu. Hamburg Heinrich Hertz Gymnasium ve İstanbul Alman Lisesi'nden sonra Boğaziçi Üniversitesi Tarih ve Göttingen Üniversitesi Tarih ve Politika bölümlerinde öğrenim gördü. *Bizim Almanca* dergisini yönetti. *Cumhuriyet* ve *Yeni Yüzyıl* gazetelerinin Almanya *WDR Radyosu* ve *Financial Times Deutschland*'ın Türkiye muhabirliğini yaptı. Çeşitli dergi ve mecralarda siyasi-kültürel yazıları yayımlanmaktadır (*Birikim*, *Blätter für deutsche und internationale Politik*, *Freitag, die tageszeitung*). *Der Mond isst die Sterne auf* adlı romanı 1998 Gustav Heinemann Barış Ödülü'ne layık görüldü. *Türken und Deutsche, Nachdenken über eine Freundschaft* ve *Die Geschichte des Islam* adlı deneme kitapları yayımlandı. İstanbul ve Berlin arasında gidip geliyor.

İletişim Yayınları 1761 • Bugünün Kitapları 136

ISBN-13: 978-975-05-1061-8

© 2012 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2012, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

KAPAK Suat Aysu

KAPAKTAKI KARİKATÜR Mizah dergisi *Punch*'ta Abdülaziz'in Avrupa seyahatiyle ilgili yayımlanmış karikatür (20 Temmuz 1867).

İngiliz, (Kırım Savaşı'na atıfla) "hasta adamı Kırmızı doktorlarla tedavi ettiğini" söylüyor.

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Çağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

DİLEK ZAPTÇIOĞLU

“Yeterince
Otantik
Değilsiniz
Padışahım”

Modernlik,
Dindarlık ve Özgürlük

ON ALTI DENEME

İÇİNDEKİLER

OKURA KISA BİR TAKDİM	7
“Yeterince Otantik Değilsiniz Padişahım” Sultan Abdülaziz 1867 Paris Dünya Fuarı’nda: Otantiklik Meselesine Bakış	11
Düşünceyi Savunmak: Masao Maruyama, Japonya ve “Biz”	39
Tırtıllar: Taşrada Bir Modernleşme Hikâyesi	87
Yurt, Vatan, Toprak	135
Müslüman Habitus ve Modernlik: 19. Yüzyıl Orta Asya’sında Cedidciler ve İslami Yenilenme Çabaları Üzerinden Modernlik ve Müslümanlık Üzerine Düşünceler	155
Mahlût ve Saf: Örtünmek ve Utanç Duygusu Üzerine Düşünceler	189
Zaman, Ahenk, İnanç	211
Master Thinker ve Demokrasi: İslamcı Düşüncedeki Heidegger Sevgisi Üzerine Notlar	221

Metafizik Tereddüt ve Doğum Oranları: Okur-Yazarlık, Doğurganlık ve Aile Yapıları ile İslamcılık Arasındaki İlişkiye Bir Bakış	251
“Hücum”: Sovyetler Birliği’nde Bir “Peçeyi Kaldırma” Harekâtına İlişkin Notlar	273
İslamcılık, Liberalizm ve Sol Üzerine Üç Okuma	287
Tanrı’ya Aşağıdakilerin Penceresinden Bakmak: Dietrich Bonhoeffer ve Ali Şeriatî’de Sol İlahiyatın İzleri	309
Yeni Bir Çağın Eşiğinde: Mavi Marmara’nın Seferi	345
Wall Street’ten Huzur Sokağı’na: İşgal ve Direniş Günleri	351
Adorno ve “Mündigkeit”	361
Nasıl Bir Okul? Nasıl Bir Toplum?	373

OKURA KISA BİR TAKDİM

1980'lerde üniversite öğrenimi için gittiğim Göttingen'de harçlığımı çıkartmak üzere belediyeye bağlı bir gençlik merkezinde kurs öğretmenliği görevine talip olmuştum. Türkiye'den gelen göçmenleri kurslara çekmek isteyen merkezin yöneticisi sordu: "Bağlama, saz veya başka bir geleneksel enstrüman çalmayı biliyor musun?" – Hayır, çok istediğim halde öğrenmemiştim. Böyle bir kurs açıp yönetemezdim. "Türk halk dansları?" – Ancak ilkokulda folklor müsamerelerinde öğrendiğim kadar. "Halk türküleri korusu?" – Pek değil. "Dikiş, nakış?" – Maalessif. "Kürtçe kursu verebilir misin?" – Hayır. Ne yazık ki yeterince otantik değildim. İstanbul'da, Fenerbahçe'de geçen bir çocukluk bana böyle beceriler kazandırmamıştı. En sonunda tek bir işe yarayacağımı anladım: Okuma yazma dersi verebilirdim! Kadın işçilerle çalışmaya başladığımda rölativitenin ne olduğunu ilk on dakika içinde kavradım: Tahtaya yazdığım "A" harfi karşımda oturan ve hepsi en az iki katım yaşındaki yirmi kadına hiçbir şey ifade etmiyordu. Öğrendiklerimi başkalarına öğretmeyi öğrenmem gerekiyordu. Altı aylık kursun sonunda ben hayatı, kadınlar okuma yazmayı öğrenmişlerdi.

Farklılıklar yalnız toplumlar ya da sınıflar, cinsiyetler arasında değil, tek tek bireyler arasında da geçerlidir. Farklı kültür-

ler arasında geçen yaşamımda kazandığım “bilgi”lerden süzül-
lenler elinizdeki yazılara yansıyor. Onları tasnif etmem, anlat-
mam hiç kolay değil. Aklım sürekli karşılaştırma yapıyor, sen-
tezlere varıyor, bölünüyor ve hep aynı sorulara cevap arıyor:
Nasıl anlaşırsınız? Nasıl eşitlenirsiniz? Nasıl daha iyi bir gelecek ha-
zırlayabiliriz?

Yazmak, malum, sonunu bilmediğiniz bir serüvene atılmak-
tır. Sovyetler Birliği’nde Ekim Devrimi’nin ardından partinin
Özbekistan kadınlarını peçeden kurtarmak için “Hücum” ad-
lı bir harekât başlattığını, tesettür konusunu araştırmaya baş-
lamadan önce bilmiyordum. Türkiye’de uzun yıllar sadece sa-
ğın konusu olan Cedidciler ve Orta Asya’da Müslümanlıkta ye-
nilenme çabaları, tarihimizin bugün için önemli bir parçasını
oluşturuyor. 19. yüzyıl sonunda emperyalizmin meydan oku-
masıyla karşılaşan İslam dünyasında olup biteni anlamak için
bu coğrafyaya daha yakından bakmak gerekiyor. Okur-yazar-
lık kampanyaları, 20. yüzyıl başlarında dünyanın birçok “geri
kalmış” ülkesindeki modernleşme çabalarının önemli bir par-
çasıydı. Sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş sadece “A” harfini
öğrenmeyi değil belli başlı bir kültür değişimini, farklı bir *habi-*
tusa geçişi ifade ediyordu aynı zamanda. Kültür tarihimizi geniş
bir coğrafi mekân içinde tüm etkileşimleriyle incelemek, bana
önümüzdeki yılların en anlamlı uğraşlarından biri gibi geliyor.

Sol düşüncedeki insanlar “kültür”den söz etmeyi sevmez.
Daha çok muhafazakâr tahayyülün bir parçasıdır çünkü o. De-
ğişimlerden değil, değişmez kutsallıklardan konuşanlar yeğ-
ler kültür sözcüğünü. Irkı ikame eder olması da onu sevimsiz-
leştirir. Solun tarihinde farklar değil paylaşımlar, tekillik de-
ğil enternasyonalizm başattır – ve iyi ki de öyledir. Fakat son
on yılların, küreselleşme dediğimiz Tek Dünya’laşma sürecinin
sosyal bilimlere armağan ettiği *cultural turn* bize kültürel far-
kın varlığını ve önemini de öğretti. Sınırların en azından ak-
lın önünde fiilen açıldığı bir çağda benim kadar seyyar olma-
yanlar da farklılıkları barizce hissediyor. Türkiye artık sadece
dinsel temelli “millet”lerin değil farklı ve sürekli değişen kül-
türel dünyalarda yaşayan bireylerin oluşturduğu çok kültür-

l ve dinamik bir toplum. Böyle bir toplumun siyasal tercihi olan demokrasinin felsefesi üzerinde yoğun düşünmeye ihtiyaçımız var.

Örtünme ve utanç duygusundan Doğu Karadeniz'deki modernleşmeye, İrani entelektüellerin Heidegger sevgisinden Japon siyasal bilimci Masao Maruyama'nın düşünmekle ilgili te fekkrne, Cumhuriyet'in "ideal insan tipi"nden Adorno'nun reşit ve aydınlanmış bireyine, Tanrı'nın "ldrmeyeceksin!" buyruğunu Hitler'e suikast hazırlıklarına karışarak sorgulayan ve din hakkında en etkileyici düşünceleri Gestapo'nun zindanında üreten rahip Dietrich Bonhoeffer'e kadar elinizdeki kitapta bu bağlamda baktığım birçok konu ve insan var. Hepsisi de aynı meselenin parçası:

Demokrasi sadece belli aralıklarla sandığa gidip oy vermek demek değildir. Bir felsefesi vardır. Belli değerler üzerine oturur. Kuvvetler ayrılığı, bireysel temelli bir özgürlük anlayışı, yasa önünde eşitlik, fırsat eşitliği, dayanışma, basın özgürlüğünü de içeren geniş bir düşünce özgürlüğü, ruhsal ve bedensel dokunulmazlık gibi.

Bu değerler devleti "garson" olmaktan çıkartır ve kendine bağlar. Normları yeni kuşaklara eğitim yoluyla aktarma görevini verir ona. Neyin "normal", neyin "radikal" ya da "normdışı" olduğunu öğretir. zerinde her zaman tartışılabilen bu evrensel normlar bütününe "liberal demokrat değerler" adını veriyoruz. Sol düşünce bu değerleri inkr değil içermek yoluyla aşmak ister, çünkü var olan kapitalist toplum koşullarında onların gerçekleşemeyeceğini savunur. Totaliter ideolojiler ise bu değerleri korumaya lyık görmez. Kendi otantik ve ideal insan tipini gerçekleştirmek, kendi yüce hedefine ulaşmak için fed edebilir onları. Bu iki tasarım arasında uzlaşmazlık vardır. Onun için insanlar bazen ne kadar konuşsalar, anlaşamazlar.

1867 Paris Dünya Fuarı'na giden Padişah Abdülaziz, Fransız başkentindeki gazetecilerde ve onu merakla bekleyen sosyete de büyük hayal kırıklığı yaratmıştı. Yeterince otantik değildi Osmanlı Sultanı. Geniş bir haremle gelmemişti, başında türban, sırtında işlemeli kaftanlar, yanında Afrikalı köleler yoktu.

Batılı göz her zaman adlandıracağı ve yöneteceği bir fark aradı bugüne kadar. “İyi” ve “güzel”i yalnız kendisinin tüm insanlık için tarif edebileceğine inandı. “Müslümanların” eşitlenme projesi dünyayla artık aynı denizde korkusuzca yüzmeyi gerektiriyor. Yüzmekse, her yerde aynı hareketleri gerektirir. Elinizdeki düşünceleri geliştirmekte ve sizlere ulaştırmakta tayin edici rol oynayan Tanıl Bora’ya sonsuz teşekkürlerimle.